

Orman Av

ISSN 1303 - 0408

Sayı: 2003 - 6

Pars (*Panthera pardus*)

Dr. Şağdan BAŞKAYA *

Ülkemizde bugün halen yaşayan veya nesli yok olmuş kedi türleri; aslan (*Felis leo*), kaplan (*Felis tigris*), pars (*Panthera pardus*), çita (*Acinonyx jubatus*), vaşak (*Lynx lynx*), karakulak (*Lynx caracal*), yaban kedisi (*Felis silvestris*) ve saz kedisi (*Felis chaus*)'dir. Bunlardan aslan, araştırmacıların bir kısmına göre ülkemizde, 13. yüzyılın başlarına kadar (Turan 84) bir diğer kısmına göre 19. yüzyıla kadar (Danford ve Alston 1877 ve 1880) yaşamıştır. Çita ise, 19. yüzyıla kadar yaşamış ve bugün ülkemizde tamamen yok olmuş olan bir kedi türüdür. Yaşayan kedi türlerimizden kaplan'ın varlığı ile ilgili en son bilgi, 1970 yılında Uludere /Hakkari'de vurulan kaplana ait bir postun temin edilmesiyle elde edilmiştir (Baytop 1973; Huş 1974). Hakkında oldukça yetersiz bilgi mevcut olan kaplanın, halen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bazı yerlerde görüldüğüne ilişkin iddialar ortaya atılmasına rağmen kesin bir bulgu mevcut değildir. Yani, kaplanın ülkemizdeki durumu belirsizliğini korumaktadır. Bu durumda, çok kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmadan, Türkiye'de kaplanın yok olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yazıda kendisinden bahsedecek olduğumuz pars ise, ülkemizde nesli tehlike altında olan, ancak son yıllarda ülkemizde bazılarının göre yok olduğu, bazılarının göre ise yaşayabilir popülasyonlara sahip olmadığı iddia edilen bir büyük kedi türümüzdür.

Türkçedeki adı "Bars(=Pars)", Latincedeki bilimsel adı ise "*Panthera pardus*" olan hayvandan ülkemizde yöreden yöreye değişmekle birlikte, "panter", "leopar", "dağ aslanı" veya "kaplan" olarak da bahsedilmektedir. Pars, bilim adamlarının çoğu tarafından kabul edilen sınıflandırmaya göre dünyadaki kaplan, aslan, jaguar, puma, çita, aybars (kar leoparı), vaşak, karakulak, yaban kedisi gibi toplam 36 adet kedi türü içerisinde en geniş yayılışa sahip olan kedi türüdür. Pars'ın,

dünyadaki yayılışı, Sahra Çölü hariç olmak üzere Afrika'dan Arabistan Yarımadası ve Türkiye'ye, oradan güney Asya'ya ve kuzeye doğru Doğu Çin'de Amur Nehri'ne kadar uzanmakta, Sri Lanka ve Java'da ise parsın iki adet ada popülasyonu bulunmaktadır (Richardson 1992).

Pars (*Panthera pardus*)'ın, dünyada kabul gören toplam alttür sayısı 15-30 arasında değişmektedir. Ülkemizde yaşadığı tespit edilen alttürü Anadolu parsı (*P. pardus tulliana*)'dır (Valenciennes 1856; Kumerloeve 1956, 1957, 1967, 1970, 1971, 1975, 1976, 1978; Anonymus 1977; Börner 1977; Mendelssohn 1990; Riffel 1990; Ulrich ve Riffel 1993; Ulrich 1994; Jackson 1994). Doğu komşularımız olan Gürcistan, Ermenistan ve İran'da da yaşayan İran parsı (*P. p. saxicolor*)'nın da ülkemizde yaşaması kuvvetle muhtemel olmasına rağmen bu konuda henüz kesin bir bulgu mevcut değildir. Parsın, ülkemize yakın alanlarda yaşayan alttürleri; Afganistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Kuzey İran'da yaşayan *P. p. saxicolor* (Anonymus 1977; Green 1991; Ulrich ve Riffel 1993; Ulrich 1994; Jackson 1994; Khorozyan 2000), Kafkaslarda Kuban havzasında yaşayan *P.p.ciscaucasica* (Anonymus 1977; Ulrich 1994), Orta İran'da yaşayan *P. p. dathei* (Anonymus 1977; Green 1991; Ulrich 1994) ve Arabistan'da yaşayan *P. p. nimr*'dir (Green 1991; Ulrich ve Riffel 1993).

Anadolu Parsı ile ilgili ilk bilimsel tanımlama, Fransız Zoolog "Valenciennes" tarafından 1856 yılında yapılmıştır. Valenciennes, Anadolu'da pars ile ilgili ilk tarihi bilgileri sağlayan Kilikya'nın Romalı Valisi "Marcus Tullius Cicero"nun anısına, bu hayvanı "*Felis tulliana*" olarak adlandırmıştır (Valenciennes 1856). Ancak, Anadolu'da pars ile ilgili bilgilerin kaynağı bundan çok daha eskilere, tarihi zamanlara kadar uzanmaktadır.

* K.T.Ü. Orman Fakültesi

Parsın Anadolu'daki varlığı ile ilgili en eski gösterge, Konya yakınlarındaki Çatal Höyük'te bulunan duvar resimleridir (Helck 1968). M.Ö. yaklaşık 6000 yıllarına ait bu duvar resimlerinde erkeklerin pars postu giydikleri görülmektedir. Bundan daha yeni olan bir diğer tarihi gösterge ise, Büyük İskender'in M.Ö. dördüncü yüzyıla ait mezarındaki pars avını gösteren resimlerdir (Çelik 1987). Boessneck ve vd. Driesch (1975), İç Anadolu Bölgesindeki Altınova ile Korucutepe ve Norşuntepe kazılarında ilk ve yeni çağ dönemlerine ait pars iskeleti parçaları bulunduğunu bildirmektedirler (Kumerloeve 1975). Romalıların Küçük Asya olarak bilinen Anadolu'nun güney bölgelerinden özellikle Toroslar'dan (Gürpınar 2000), arenalarda glad-yatör dövüşlerinde kullanılmak üzere pars siparişleri vererek, kaplan kapanı olarak bilinen ve halen mevcut olan taştan yapılmış tuzaklarda canlı olarak pars yakalattıkları bilinmektedir (Huş 1974; Gürpınar 2000).

Türkler, parsı çok eski tarihlerden beri tanımaktadırlar. Pars (Bars), tarihte çok eski, başlangıcı bilinmeyen bir zamandan beri kullanılan, "On İki Hayvanlı Türk Takvimi"nde, her biri bir yıllık peryodu gösteren, on iki hayvandan birisidir (Çelik 1987). Anadoluda hüküm süren, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar zamanında ise parslar, avda yardımcı olarak kullanılmışlar ve bu iş için en iyi şekilde yetiştirilmişlerdir (Çanakçıoğlu ve Mol 1996).

Anadolu Parsı'nın, 1856 yılında Fransız Zoolog "Valenciennes" tarafından "*Felis tulliana*" olarak yapılan ilk bilimsel tanımlamasının ardından (Valenciennes 1856), Ch.G. Danford'un 1875-1879 yılları arasında, Anadolu'da yapılan geziler sırasında bulunan bir pars iskeletini Britanya Müzesi'ne verdiği bilinmektedir (Kumerloeve 1975 ve 1980). Daha sonraki yıllarda ise parsın özellikle Batı, Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki varlığı ile ilgili bilgilerin çoğunu Alman Zoologu Kumerloeve'nin 1950-1975 yılları arasında, Anadolu'da bilgi toplayarak yazdığı makalelerden öğrenmekteyiz (Kumerloeve 1956, 1957, 1967, 1970, 1971, 1975, 1976, 1978). Yine bu yıllarda, parsın Orta ve Batı Anadolu'daki durumu ile ilgili bazı bil-

giler araştırmacı Borner tarafından verilmiştir (Borner 1977). Ülkemizde bu yıllardaki parsa ait bilgiler özellikle Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerine aittir. Kumerloeve (1975)'ye göre "ünlü" pars avcısı Hasan Mantoluoğlu 1930-1950 yılları arasında, İzmir dolaylarında, yaklaşık 50 pars avlamış ve bunların postlarını satmıştır (Kumerloeve 1975). Ülkemizde, 1965 ile 1980 yılları arasındaki, parsın genellikle avlanması sonucunda elde edilen kayıtlar sırasıyla; 1967 yılında: Abant Gölü /Bolu (Gürpınar 1974), 1970 yılında: Karakale Köyü /Kars (Baytop 1973), 1972 yılında: Ağrı Dağı (Baytop 1973), 1972 yılında: Çatacık /Eskişehir (Gürpınar 1974), 1974 yılı Ocak ayında: Bağözü Köyü /Beypazarı (Gürpınar 1974; Üstay 1990)'dır.

Ülkemizin güneybatı ucunda yer alan Dilek Yarımadası, özellikle parsın yaşadığı bir alan olduğu için 1966 yılında milli park olarak ilan edilmiştir. Pars, Dilek Yarımadası Milli Parkı ile özdeşleşmiş bir tür olup, burası için bayrak tür olarak seçilmiştir. Anadolu'da, 1974 yılındaki toplam popülasyonu en çok 13-14 birey (Gürpınar 1974), 1978 yılındaki toplam popülasyonu ise 15-23 birey olarak tahmin edilen (Goodwin ve Holloway 1978) Anadolu Parsı, 1978 yılında nesli en fazla tehlike altında bulunan memeli hayvanlardan birisi olarak belirtilmiştir (Goodwin ve Holloway 1978). Buna rağmen, 1937 yılında çıkan Kara Avcılığı Kanunundaki haliyle, 1987 yılına kadar Merkez Av Komisyon Kararında hervakit avlanabilen yani yılın her günü avlanabilen türler arasında yer almıştır (Anonim 1937 ve 1987). Kasperek ve Kasperek (1990)'e göre parsın Türkiye'de yok olduğu kuvvetle muhtemel olup, eğer bazı bireyleri yaşıyor olsa bile, bunların yaşayabilir popülasyonlar olmadığını belirtmektedirler. Ancak, Anadolu parsı'nın Termossos Milli Parkı'nda bulunan taze dışkı örnekleri dikkate alınarak Anadolu'da 1992 yılında hala yaşamakta olduğu iddia edilmiştir (Ullrich ve Riffel 1993). Yine aynı yıllarda Kuzeybatı Karadeniz Dağları'nda yaklaşık olarak 10 adet parsın yaşamakta olduğu belirtilmiştir (Ullrich ve Riffel, 1993'e atfen Gürpınar T.). Ayrıca, 2000 ve 2001 yıllarında

özelikle Toros Dağları'nda yapılan arazi çalış- malarında parsa ait elde edilen bulgulardan yola çıkarak da bu hayvanın Akdeniz Bölgesinde geniş bir alanda yaşamakta olduğu belirtilmiştir (Can 2002). Pars, bugün, nesli kritik tehlike altındaki bir memeli türü olarak belirtilmektedir ve doğada 250'den daha az sayıda bireyinin kaldığı tahmin edilmektedir (Hilton ve Taylor 2000 ve 2002).

Son 20 yıl içerisinde ülkenin özellikle Toros Sıradağları'nı içeren güney, Doğu Karadeniz Dağları'nı içeren kuzeydoğu ve ayrıca Doğu Anadolu yörelerinden birçok kişi, parsa gördüğünü iddia etmiştir. Bununla birlikte, parsa ait uzun süredir kesin bir bulguya rastlanılmadığı için, parsa görüldüğü iddia edilen yöreler de dahil olmak üzere birçok bölgede artık yok olduğunu düşünenlerin sayısı hızla artmıştır. Bu hızlı artışa, parsa ile ilgili yeterli ve kapsamlı araştırmaların yapılmamış olmasının katkısı çok büyüktür. Birçok kişi, görüldüğü iddia edilen hayvanların parsa olmayıp, ülkemizin birçok bölgesinde yaşayan ve parsa en çok benzeyen "vaşak" olduğunu düşünmüştür. Gerçekte de, bir kısmı araştırılan bu iddiaların çoğunluğu asılsız veya sonuçsuz çıkarken, bir kısmı da vaşağa çıkmıştır. Hiç araştırılmayan iddialar ise halen belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca, özellikle ülkemizin güney, doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde bugünlerde halen parsa gördüğünü iddia eden birçok kişi bulunmaktadır. Ancak, kesin bir kanıtta sahip olmayan bu iddialar, gerekli araştırmalar yapılmadığı müddetçe iddia olma özelliklerini koruyacaklardır. Ülkemizde, özellikle 1990 yılından sonra, parsa görüldüğüne ilişkin iddiaların yoğunlaştığı yerlerden birisi de Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Yusufeli/Artvin yöresi olmuştur. Literatürde, Kumerloeve (1956)'ye göre, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Hopa ve İspir yörelerinde parsa bulunduğu belirtilirken, Turan (1984)'a göre bu bölgede parsa bulunmamaktaydı. Yine benzer şekilde, Gürpınar (2000)'da, Doğu Karadeniz Bölgesi'nden parsa kaydı bulunmadığını belirtmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, özellikle 1990 yılından sonra, parsa görüldüğüne ilişkin ortaya atılan bu iddiaların doğruluğunu araştır-

mak amacıyla, 1993 yılında araştırmalara başlanılmıştır. Doğu Karadeniz Dağlarında yapılan araştırmalar, 2-9 günlük çadırli kamp çalışmaları ile ve gününbirlik gidilen birçok yerde yapılan inceleme ve gözlemlerle sürdürülmüştür. Genelde gün doğumundan, gün batımına kadar sürdürülen gözlemlerin bazılarında geceleyin de devam edilmiştir. Arazideki her bir kamp çalışması sırasında, belli hatlar boyunca yürüyerek veya arazide en fazla alanı görmenin mümkün olduğu hakim yerlerde bekleyerek, 3-5 bin hektarlık alanlarda gözlemler yapılmıştır.

Yapılan arazi çalışmaları sonucunda, parsa'nın Doğu Karadeniz Dağlarındaki varlığını kanıtlayan ilk bulgulara 1995 yılında ulaşılmıştır. Bugüne kadar toplam 16 ayrı yerde, başta ayak izleri olmak üzere parsa ait çeşitli bulgulara rastlanılmıştır. İkizdere-İspir Karayolu'nun doğusunda yer alan Çapans Dağlarından doğuya doğru Gürcistan sınırındaki Karçal Dağlarına kadar olan bölgede rastlanılan bulgular parsa'nın bu bölgedeki yayılışını genel olarak ortaya koymaktadır. Parsa bu çalışmada 1200-3300 m yükseltiler arasında tespit edilmiştir. Ancak, bölgede hangi yükseltiler arasını yaşam alanı olarak kullandığı konusunda yeterli bilgi henüz mevcut değildir. Parsa, literatürde nadiren 3000 metre yükseltinin üzerinde

gözlendiği belirtilen bir türdür. Sadece iki defa 4000 m yükseltinin üzerinde kaydedilen pars (Green 1991), dünyada en yüksek yükseltide 1926 yılında Kenya'daki Kılimanjaro Dağı'nda, 5700 m'de bulunan donmuş iskeleti ile kaydedilmiştir (Guggisberg 1975).

Ülkemizde, ayak izi fotoğrafları ile birkaç saniyelik filmi kaydedilmiş olan, doğadaki canlı bir pars ile son karşılaşma Kaçkar Dağları, Pokut Yaylası yöresinden rapor edilmiştir (Gülas 2002). Ancak bu raporda, ülkemizde daha önceden yok olduğu söylenmesine rağmen, parsın Kaçkar Dağlarında yaşadığının tespit edildiği belirtilmektedir. Halbuki, son yıllardaki bazı literatürlerde parsın, ülkemizde nesli tehlike altındaki, yani yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bir tür olduğu belirtilirken (Ullrich ve Riffel 1993; Başkaya 1997; Serez ve Başkaya 2002), diğer bazı literatürlerde ise özellikle Toros'larda halen yaşadığı belirtilmiştir (Ulrich ve Riffel 1993; Can 2002).

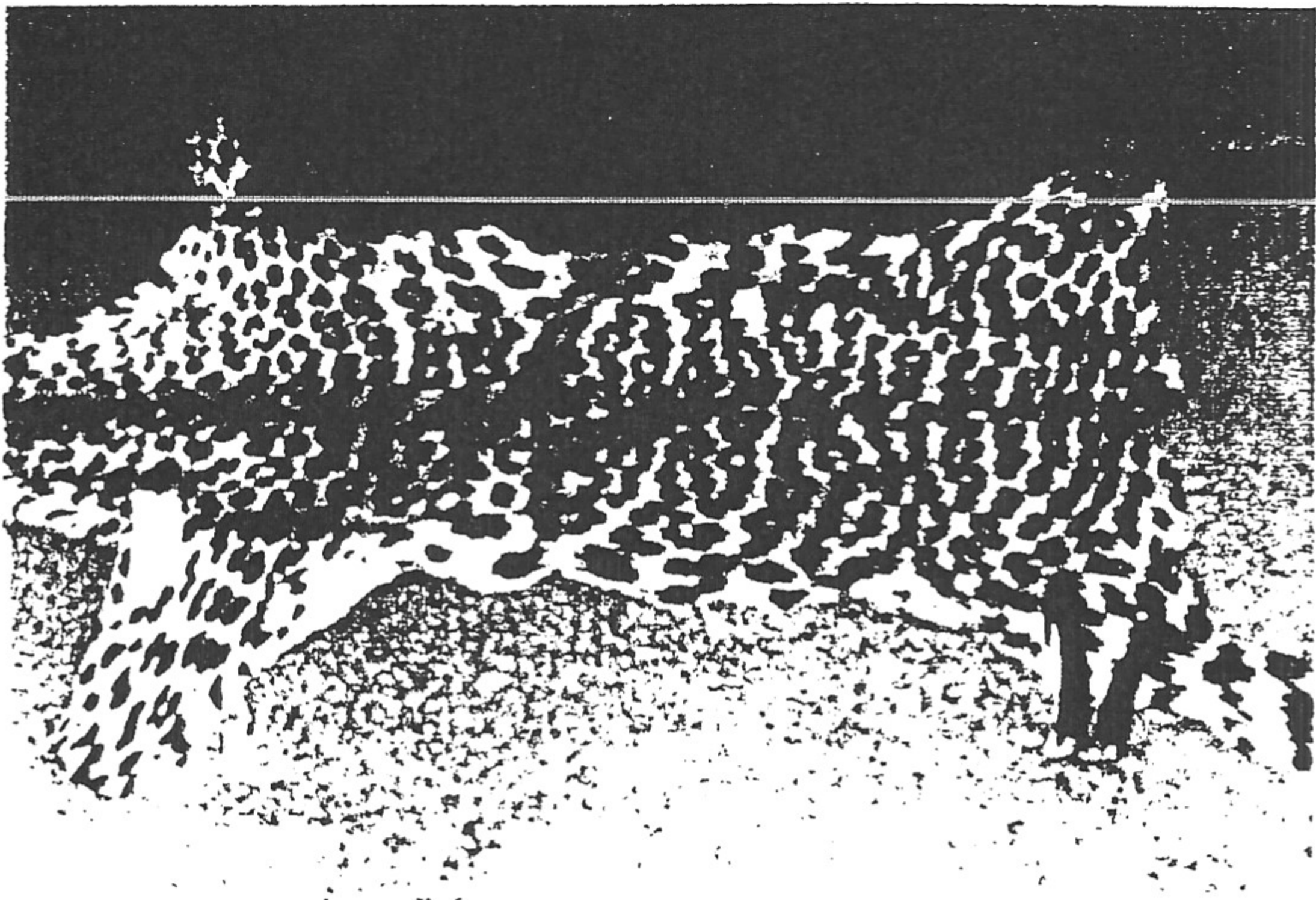
Ülkemizde, birçok yazarın hiçbir araştırma yapmadan, tesadüflere bağlı olarak bilgi toplayıp; herhangi bir bulguya rastlanılmadı diye bir türün yok olduğunu belirtmesi bilimsellikten uzak ve kabul edilebilir bir sonuç değildir. Çünkü, bir türün yok olduğunu söyleyebilmek için öncelikle yeterli bilimsel araştırmanın yapılması gerekmektedir. Bu bilimsel araştırmalar belli bir alanda, türün ortalama yaşam süresi kadar sürecek ve yılın her mevsimini içerecek arazi çalışmalarıdır. Yoksa, gelen ihbarları değerlendirip orada birkaç gün veya hafta

gözlem yaparak, köylülerle görüşerek, kısaca gerekli olan yeterli bilimsel araştırmayı yapmadan bir hayvan türünün yok olduğunu söylemek mümkün değildir.

Pars ile ilgili olarak, Doğu Karadeniz Dağları'nda 1993 yılında başlayan ve halen süren araştırmalara göre, son günlerde kamuoyunda sık sık dile getirildiği gibi pars, sadece bölgedeki bir dağlık alanın adı olan Kaçkar Dağları'nda değil, Kaçkar Dağları'nı da içine alan ve Gürcistan sınırına kadar hemen hemen kesintisiz uzanan çok daha büyük bir alanda yayılış göstermektedir.

Literatürde Hopa ve İspir yörelerinden kaydı bulunmasına rağmen (Kumerloeve 1956), Turan (1984) ve Gürpınar (2000)'de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde pars bulunmadığı belirtilmektedir. Doğu Karadeniz'e komşu olan Gürcistan ve yakın ülkeler olan Rusyanın güneyinde, Ermenistan, Azerbaycan ve İran'da da yayılış gösteren parsın (Green 1991; Richardson 1992; Ullrich ve Riffel 1993; Khorozyan 1999, 2000 ve 2001) ülkemizde bu bölgeye en yakın kayıtları sırasıyla; Hopa ve İspir yörelerinde bulunduğu (Kumerloeve 1956), Erzincan /Kemah ve Kiğı Dağları (Huş 1974), Van/ Özalp İlçesi (Gürpınar 2000), Kars 'Karakale Köyü ve Ağrı Dağı (Baytop 1973) ve

1850'li yıllarda Erzurum da vurulmuş bir bireye aittir. Bu durumda parsın, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yayılış göstermesine çok şaşırma-mak gerekmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan leoparların hangi alttüre ait oldukları konusunda ise henüz tam bir bilgi mevcut değildir. Türkiye'de bugüne kadar kaydedilen parsların hepsi *P. pardus tulliana*'dır. Ancak, kuzeydoğu Anadolu'daki parsların Anadolu parsı (*P. pardus tulliana*) olma ihtimali mevcut olduğu gibi, Ermenistan, Gürcistan gibi komşu ülkelerde de mevcut olan İran parsı (*P. pardus saxicolor*) veya Kafkaslara ait bir tür olan Kafkas parsı (*P. pardus caucasica*) olma ihtimali de mevcuttur. Hatta, başka bir alttür veya ırk olma ihtimali bile elbette mevcuttur. Ancak, kesin kanıtlara ulaşmadan ayak izi boyutlarını ve izinin kardaki derinliğini dikkate alarak, Kaçkar Dağları'nda yaşayan alttürün Anadolu parsı olduğunun belirtilmesi (Kayaöz 2002) önyargılı bir karar olacaktır. Dünya'da en büyük ebatlara sahip bireylerin Anadolu'ya ait alttür olan Anadolu parsı'nın bireyleridir. Ancak, bazen Afrika'daki birçok daha küçük yapıları alttürlerde de görüldüğü gibi bizleri yanıltacak çok büyük boyutlu bir bireye ve dolayısıyla ona ait izlere ulaşmış olabileceğimiz unutulmamalıdır.

Pars ülkemizde koruma altında olan bir türdür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde pars ait iz ve belirtilere çoğunlukla korunan alanlar içerisinde rastlanılmasına rağmen, ayı, çengel boynuzlu dağ keçisi ve yaban keçisi gibi hayvanlar için kurulan tuzaklarla yakalanmakta veya görüldüğü yerde vurulmaktadır. Ayrıca, avının yasak olması sebebiyle vurulan pars hakkında yeterli bilgi elde edilememektedir. Örneğin, 1999 yılında Yusufeli'nde siyah olduğu belirtilen bir leoparın vurularak öldürüldüğü görgü tanığı pek çok kişi tarafından doğrulanmaktadır. Ancak, daha sonra avı yasak olduğu bilindiği için, vurulan bu leopara ait bütün deliller yok edilmiştir. Burada siyah olduğu belirtilen parsın ise özellikle ılıman, yağışlı ormanlık ve yüksek dağlık alanlarda siyah ve üzeri yakından görülebilen beneklere sahip olabilen bir birey olması kuvvetle muhtemeldir.

Bölgedeki koyun, keçi, inek, öküz, katır ve köpek gibi evcil hayvanlara karşı yapılan faili meçhul saldırıların sorumlusu olarak sürekli bir şekilde ayı ve kurt gösterilse de bazı olayların pars ait olabileceği unutulmamalıdır.

Kaplan, Asya'nın, aslan ise Afrika'nın insan yiyen canavarları arasındadır. Parsın ise, yayılış gösterdiği bütün ülkelerde insanlara saldırdığı ve insan öldürdüğüne pek rastlanılmamıştır. İnsanlardan kaçan ve genelde geceleyin faaliyette olan bir hayvandır. Av durumu gibi bazı yaşam alanı şartlarına göre dünyada gündüz faal olduğu bölgeler de bulunmaktadır. Kısacası, özellikle orman-dağ köylüleri, turistler, dağcılar ve kampçılar gibi onun yaşam alanını zaman zaman veya sürekli kullanan insanların parstan korkmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Doğu Karadeniz Dağlarındaki bazı gözlemlerimiz esnasında, pars geceleyin çadırın 10-20 metre yakınından geçip ayak izlerini bırakmış olmasına rağmen, herhangi bir saldırı, taciz veya eşya karıştırma eyleminde bulunmamıştır.

Ülkemizde pars ile ilgili çalışmalar hayvanın eskiden yayılış gösterdiği bütün bölgelerde öncelikle yayılış ve populasyon durumu üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Daha sonra yaşam alanı istekleri gibi konularla ilgili bilgiler elde etmek amacıyla araştırmalara devam edilmelidir. Burada esas olan, öncelikle parsın ülkemizdeki yok olmakta olan populasyonlarının, yaşayabilir populasyon seviyesine çıkmasını sağlamak gerekmektedir. Burada, hayvanın ihtiyaç duyduğu yaşam alanı istekleri oldukça önemlidir. Örneğin, Doğu Karadeniz Dağları'nda yaşam alanlarının çok hızlı bir şekilde tahribinin yanı sıra, parsın gıdasını oluşturan türlerin başında gelen yaban domuzu, çengel boynuzlu dağ keçisi, yaban keçisi, karaca, tavşan ve dağ horozu gibi hayvanlar da bölgede yoğun bir şekilde kaçak olarak avlanmaktadır. Parsın barınma ve beslenmesinde çok önemli olan orman örtüsünün bozulması, parçalanması veya yok edilmesi ile kaçak avcılık bütün yaban hayvanlarıyla birlikte parsın da yok olmasını hızlandırmaktadır. Gerekli tedbirler alınmaz ve bu durumun önüne geçilmez ise bu bölgedeki popu-

lasyonların sonu da şimdiden bellidir. Doğu komşularımız olan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Güney Rusya ve İran'da yaşadığı bilinen bu hayvanın popülasyonları ile ülkemizdeki popülasyonlar arasındaki bağlantıyı kesmeyecek şekilde yaşam alanı koridorları ile bağlantılar sağlanmalıdır. Örneğin, son yıllarda bölgede yapılan ve yapılması planlanan özellikle barajlar gibi bir çok yapı ile ilgili, çok kısa sürede ve yetersiz bir şekilde hazırlanan bazı Çevre Değerlendirme Raporlarının ne kadar önemli olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Aksi taktirde, zamanın Cumhurbaşkanı tarafından ödüllendirilen "ünlü" avcısı Hasan Mantoluoğlu'ndan, www.sage.tubitak.gov.tr (2002) adlı internet sitesinde olduğu gibi, seciyesiz (karaktersiz) avcı diye bahsetmekle, yani ülkemizdeki bütün yaban hayvanlarıyla ilgili olarak olduğu gibi, parsların günahını da tamamen avcılara yüklemekle bir yere varmak mümkün değildir. Elbette, usulsüz ve kaçak avcılık yaban hayvanlarına olumsuz etkide bulunan başlıca etkenler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak, 1987 yılına kadar avı ülkemizde serbest olan bir tür için, 1930-1950'li yılların ünlü bir avcısına ve onunla birlikte esasen tüm avcılara suçlama ve hakarete bulunmanın akıl ve mantığa sığan, kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Unutmamak gerekir ki, her olayı yeri ve zamanına göre değerlendirmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1937.** Kara Avcılığı Kanunu, Kanun No: 3167, Resmi Gazete, sayı 3603, Ankara.
- Anonim, 1987.** 1987-1988 Av dönemi Merkez Av Komisyonu Kararı, No. 52 Ankara, 78 s.
- Anonymous, 2002.** Endangered Animals of the World. UNEP - World Conservation Monitoring Centre.
- Anonymus, 1977.** Grizimeks Tierleben, Enzyklopadie Des Tierreiches, Säugetiere IV, Grizimek, B., Band 13, Kindler Verlag, Zürich.
- Başkaya, Ş. 1997.** Status and Conservation of the Threatened Carnivore Mammals in the Eastern Black Sea Region, XI. World Forestry Congress, 13-22 October, 1997, Antalya..
- Baytop, T. 1973.** Neue Beobachtungen über die

Verbreitung des Kleinasietischen leoparden (*Panthera pardus tulliana*) in der Türkei. Bonner Zoologische Beiträge, 24: 183-184.

Borner, M. 1977. Leopards in western Turkey, Oryx, London, 14:26-30.

Can, O. E. 2002. Bir efsane yaşıyor -Leopar-, Atlas Dergisi, 7-8.

Çanakçıoğlu, H. & Mol, T., 1996. Yaban hayvanları bilgisi, İ.Ü. Yay. No: 3948, I. Baskı, İstanbul, 550 s.

Çelik, O. 1987. History of hunting in Anatolia (Asia Minor), In Proceedings Int. Symposium on wildlife fauna in Turkey and in the Balkan countries (eds. General Directorate of Forest, Turkey - Int. Council for Game and Wildlife Conservation, France), 16-20 Sept. 1987, İstanbul, Turkey, 7-32.

Danford, Ch.G., Alston, E. 1877. On the Mammals of Asia Minor. I, II. - Proc. Zool. Soc. London, 270-282.

Danford, Ch.G., Alston, E. 1880. On the Mammals of Asia Minor. I, II. - Proc. Zool. Soc. London, 50-64.

Goodwin, H.A. & Holloway, C. W. 1978. Red Data Book, IUCN Survival Service Commission, Vol. 1, Mammalia.

Green, R. 1991. Wild cat species of the world, Pub. by Basset Publications, Devon, 163 pp.

Guggisberg, C.W.A. 1975. Wild cats of the world. David and Charles, London.

Gülas, C. 2002. Pars, <http://www.cemalgulas.com/dosya/pars/index.html>.

Gürpınar, T. 1974. Anadolu parsı, Av Dergisi, Ankara, 7/1:7-14.

Gürpınar, T. 2000. Anadolu parsı-efsanenin peşinde. Yeşil Atlas Çevre Özel Sayısı, D-B-R A.Ş., İstanbul, 60-63.

Helck, W. 1968. Jagd und wild im alten vorderasien Hamburg / Berlin. Die jagd in der Türkei, Ebenda 54, 123-125.

Hilton-Taylor, C. 2000. 2000 IUCN red list of threatened species, The IUCN Species Survival Commission, Gland, Switzerland, 61 pp.

<http://www.sage.tubitak.gov.tr/Yasam/Apars.html>, 2002.

Huş, S. 1974. Av hayvanları ve avcılık, İ.Ü. Orman Fak. Yayın No: 202, İstanbul, 406 s.

İNCELEME

- Jackson, P., 1994. Serious plight of the desert leopards, Cat News, IUCN/SSC, Cat Specialist Group, No. 20: 12.
- Kasperek, A., Kasperek, M. 1990. Reiseführer Natur. Türkei. Munich, 240 pp.
- Kayaöz, E., 2002. Anadolu Parsı (*Panthera pardus tulliana*)'nın düşündürdükleri, Kozalak - Orman Bakanlığı Gazetesi, T.C. Orman Bakanlığı Yayın Dairesi, Yıl: 5, Sayı: 35, sayfa 8.
- Khorozyan, I. 1999. Leopard records in Armenia in the 1990s. Cat News 31: 13-15.
- Khorozyan, I. 2000. The leopard in Armenia's Khosrov Reserve: spots, rosettes and population genetic status. Cat News 33: 16-18.
- Khorozyan, I. 2001. Human attitudes to the leopards in Khosrov Reserve, Armenia. Cat News: 34: 14-17.
- Kumerlove, H. 1956. Zur verbreitung des Leoparden (*Panthera pardus* L.) in Anotolien. Der Zoologische Garten, Leipzig, N.F. 22: 154-162.
- Kumerlove, H. 1957. Leoparden in Kleinasien. Orion, München, 7: 517-520.
- Kumerlove, H. 1967. Zur verbreitung Kleinasiatischer raub- und huftiere sowie einiger großnager. Säugetierkundliche Mitteilungen 15: 337-409, München.
- Kumerlove, H. 1970. Jagd-und schutzbestimmungen für säugetiere in der Türkei. Säugetierkundliche Mitteilungen 18: 79-81, München.
- Kumerlove, H. 1971. Zum stand des vorkommens von *Panthera pardus tulliana* Valenciennes 1856 in Kleinasien. Der Zoologische Garten, N.F. 40: 4-22, Leipzig.
- Kumerlove, H. 1975. Die säugetiere (Mammalia) der Türkei Die säugetiere (Mammalia) Syriens und des Libanon. Veröffentlichungen der Zoologischen Staatssammlung. München, Band 18: 69-225.
- Kumerlove, H. 1976. Leoparden *Panthera pardus tulliana* (Valenciennes, 1856) in zentralanatolien. Säugetierkundliche Mitteilungen 24: 46-48, München.
- Kumerlove, H. 1978. Türkiye'nin memeli hayvanları, İ.Ü. Or. Fak. Dergisi, Seri B, 28: 178-204.
- Kumerlove, H. 1980. I-Anadolu memeli hayvanları üzerine yapılmış olan araştırma ve buluşların tarihsel gelişimi, II-Anadolu Rodentia=kemirgenleri, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, 30-2:196-233.
- Mendelssohn, H. 1990. Anatolian Leopard *Panthera pardus tulliana*. In: Cat Specialist Group Meeting Report. Cat News 12: 4, Bougy.
- Richardson, D., 1992. Big cats. Pub. by Whitted Books, London, 124 pp.
- Riffel, M. 1990. Der Anatolischen Leopard ist nicht ausgestorben! Mitteilungender Zoologischen Gesellschaft für Arten- und Populationsschutz, 6 (1): 9-10.
- Riffel, M. 1990. Der Anatolischen leopard ist nicht ausgestorben! Mitteilungender Zoologischen Gesellschaft für Arten- und Populationsschutz, 6 (1): 9-10.
- Serez, M., Başkaya, S., 2002. Distribution and conservation of the wildcat (*Felis silvestris*) in Turkey, Proceedings of the International Symp. on the Biology and Conservation of the Wildcat (*Felis silvestris*), March 13-16, 1997, Kyllburg, Germany. In: R. Angermann, M. Görner, M. Stubbe(eds.), Säugetierkundliche Informationen, Jena, Band 5, Heft 26: 221-223.
- Turan, N. 1984. Türkiye'nin av ve yaban hayvanları - memeliler, O.G.M. I. Baskı, I. Cilt, Ongun Kardeşler Matbaacılık Sanayii, Ankara, 178 pp.
- Ullrich, B., Riffel, M. 1993. New evidence for the occurrence of the Anatolian leopard, *Panthera pardus tulliana* (Valenciennes, 1856), in western Turkey, Mammalia-Zoology in the Middle East, 8: 5-14.
- Ullrich, B. 1994. Neue Gefahren für die letzten Leoparden der Türkei. Zoologische Gesellschaft Für Arten- und Populationsschutz e.V., Mitteilungen 10 Jahrgang / Heft1: 14-15.
- Üstay, A. 1990. Hunting in Turkey. Published by Aksoy Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 230 p.
- Valenciennes, M.A. 1856. Sur une nouvelle espèce de Pantrère tuée par M. Tchihatcheff a Ninfi, village situe à huit lieues Est de Smyrne. Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Sciences, 42:1035-1039, Paris.